

KOVÁCS TAMÁS

Az ellenforradalmi rendszer politikai rendészetének genezise, 1919–1921*

„...*pietosa crudeltà...*”
Machiavelli

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy az 1918–1920 közötti néhány év a magyar történelem egyik legösszetettebb és egyben legszerencsétlenebb időszaka volt. A több száz éves „együttélés” Ausztriával, a Habsburg-családdal és birodalmával egyszer és mindenkorra véget ért. A Monarchia szétesése számos társadalmi változással, vagy annak legalább a kísérletével járt, de maga a felbomlás is új viszonyokat teremtett Európának ebben a részében. Felbomlott a „Szent István-i” ezeréves határok által ölelt Magyarország. Magyar szempontból különös szerencsétlenség volt, hogy azokban az években több magyar politikai és/vagy katonai centrum is létezett, amelyek a másokban legalább akkora, ha nem nagyobb ellenséget láttak, mint az országot megszálló francia, román, szerb és cseh csapatokban.¹ Talán nem mellékes szempont a magyar társadalom mentális állapotának alakulása, változása sem. Az összeomlást követő zavaros időkben, amikor minden eltűnt, ami korábban rendíthetetlennek tűnt, a társadalom jelentős része mind több reménnyel fordult egy olyan hatalom felé, amely legalább a közrendet fenn tudja tartani.

A mindenkori budapesti hatalmi központon kívül Ausztriában² (itt kettő is), Aradon, majd később Szegeden is léteztek különböző nagyságú

és fontosságú centrumok. Az osztrák fővárosban Bethlen István vezetésével – aki hivatalosan *primus inter pares* volt a szerveződésekben – konzervatív-arisztokrata körök szervezkedtek *Antibolsevista Comité* (ABC)³ néven. Bár megjegyezzük, hogy az organizációs munkában Gömbös Gyula K. u. K. vezérkari századosnak is elévülhetetlen érdemei voltak.⁴ Bethlen és köre azonban nem annyira a katonai erőben, hanem sokkal inkább a politikai-gazdasági kapcsolataikban bízott, segítségükkel igyekeztek megszerezni – vagy saját szemszögükből nézve: visszaszerezni – a hatalmat Magyarországon. Az ABC-n belül ekkor még szép számmal találni legitimistákat is. A Bethlen gróf vezette ABC azonban csakhamar rájött, hogy fegyveres erő nélkül esélye sincs a hatalomra. Így az együttműködés és a hatalom reményében csakhamar elkezdtek ők is tagogatni a többi, de fegyveres erővel is rendelkező ellenforradalmi csoportosulás felé. Ez a kapcsolatteremtő munka 1919-ben már elképzelhetetlen lett volna Gömbös, illetve széles körű kapcsolatrendszere nélkül.

Szintén Ausztriában, a magyar határhoz közeli Felzbach faluban, egy hadifogolytáborban legitimista-karlista körök gyülekeztek. Céljuk – többek között – IV. Károly visszasegítése volt a magyar trónra, vagyis a Habsburg-restauráció. A katonatisztek mellett Mikes János szombathelyi püspök és számos arisztokrata is volt.⁵ Parancsnokságuk Grazban székelt, Lehár Antal K. u. K. ezredes (IV. Károly később előléptette vezérőrnaggyá) vezetésével.⁶ Tény, hogy Lehárék eleinte elfogadták Horthy Miklóst parancsnokuknak, legalábbis addig, ameddig azt hitték, hogy az ellentengernagy segíti Károly visszatérését a magyar trónra. Hogy ennek a visszatérésnek mekkora volt vagy lett volna a realitása 1919–1921 között, azt a királypuccsok (a karlisták szempontjából) sikertelen kimenetele megmutatta. Horthy 1919. augusztus 5-én utasította Lehárt, hogy egységeivel kezdje meg az előrenyomulást Szombathely–Csorna–Győr–Komárom irányába. Emellett vegye fel a kapcsolatot a szombat-

³ Bethlen e rövid időre vonatkozó politikai pályafutásáról részletesen lásd ROMSICS Ignác: *Bethlen István*. Osiris, Budapest, 1999. 119–137.

⁴ Gömbös 1918 és 1920 közötti szerepével részletesen foglalkozik GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula politikai pályaképe*. Vince Kiadó, Budapest, 2001. 47–104.

⁵ A legitimisták érzéseiről és vágyairól az egyik legteljesebb visszaemlékezés: BOROVICZÉNY Aladár: *A király és kormányzója*. (Jegyzeteket és utószót írta: PRITZ Pál.) Európa Kiadó, Budapest, 1993; ORMOS Mária: *„Soha, amíg élek!” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pannónia Könyvek, [Pécs], 1990; KARDOS József: *Legitimizmus*. Korona Kiadó, Budapest, 1998.

⁶ A különböző magyar csoportok egymáshoz való meglehetősen ellentmondásos viszonyáról lásd például BOROVICZÉNY Aladár: i. m.; ZSIGA Tibor: *Horthy ellen, a királyt*. Gondolat, Budapest, 1989; Lehár Antal tevékenységéről részletesen Anton LEHÁR: *Errinerungen*. Wien, 1973; SIGRAY Antal: Nyugatmagyarország az ellenforradalomban. *Új Magyar Szemle*, 1920/2.

* A tanulmány a szerző Ormos Mária témavezetésével készülő doktori disszertációjának része.

¹ Az 1918–1920 közötti nemzetközi eseményekről és azok háttéréről lásd MAJOROS István–ORMOS Mária: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris, Budapest, 1998. 251–286.

² Ausztriában hozzávetőleg 10 000 magyar tiszt tartózkodott 1919 tavaszán–nyarán. Közülük sokan a 83., illetve a 106. K. u. K. ezred kötelékeiben szolgáltak, jórészt nyugat-magyarországi megyékből sorozták be őket. Előbbi ezredben szolgált Lehár Antal is.

helyi katonai parancsnokkal, Vidale ezredessel, valamint Győrben Horthy István lovassági tábornokkal⁷ – aki mellesleg Horthy Miklós testvére volt – és Krasznay századossal.⁸ A karlista csapatok engedelmessékedtek az ország egyes számú katonai vezetőjének, csakhamar meg is szállták a Nyugat-Dunántúlt, és hozzáláttak a terület pacifikálásához.

A későbbiek szempontjából nem mellékes tényező, hogy a román csapatok kivonulása után, 1919. november 14-én Lehár csapatai szállták meg Budapestet is. Lehár Antal ezt írta naplójába a bevonulást követő órákról: „Tizenkét óra eltelte után meggyőződtem arról, hogy Budapest teljesen a kezünkben van, és a legutolsó proletárig mindenki fellélegzik, mert a rend és a biztonság, ill. az élet és a mindenki számára biztosított magántulajdon pártoktól és vallástól független.”⁹ Szórványos nyomai vannak annak, hogy Lehárék már kezdetben is folytattak politikai nyomozásokat. Első ilyen jellegű lépéseik közé tartozott akárcsak a tisztí különítményeknek az Alföldön, majd a Dél-Dunántúlon a Tanácsköztársaság ideje alatt „kompromittálódott” emberek felderítése és példás megbüntetése. Arról azonban nincs forrásunk, hogy ez hasonló brutalitással járt volna, mint az ország többi részén, vagy hogy erre célirányosan külön szervezeti egységet állítottak volna föl a karlista seregben.

A szakszervezeti kormány bukása napján,¹⁰ 1919. augusztus 6-án Lehár és Sigray Antal bevonult a karlista csapatok élén Szombathelyre. Utasításukra még aznap letartóztatták a helyi direktórium pár nappal korábban még hatalmat gyakorló tagjait. Ehhez hasonló akciók szinte valamennyi nyugat-magyarországi városban lejátszódtak.¹¹ Sigrayt 1919. augusztus 12-én József főherceg telefonon értesítette, hogy kinevezte Sopron, Moson, Vas és Zala vármegyéék, valamint Sopron város kormánybiztosává.¹² Egy hét sem telt el a kinevezése után, és 1919. augusztus 16-án Sigray már azt jelentette a szegedi „kormányának”: „A helyreállított belrendet és nyugalmat a katonaság tartja fenn.”¹³ Ebből a jelentésből is egyértelműen kiderül, hogy Magyarországon 1919-ben azé volt a hatalom, aki

azt fegyverrel meg tudta szerezni, majd megtartani; másrészt világossá vált az is, hogy Sigray elfogadta a szegedi kormányt, ami még bonyolultabbá teszi az 1919 késő nyári magyarországi politikai viszonyokat.¹⁴

Magyarországon az egyik hatalmi központ hagyományosan a fővárosban volt. A Tanácsköztársaság bukása utáni zavaros időkben azonban a Budapesten székelő kormányok hatalma – különösen a 1919. augusztus 1. és 7. között tevékenykedő szakszervezeti, vagy más néven Peidl-kormányé – messze nem volt országosnak nevezhető. A Peidlt váltó Friedrich István kormánya, amelyet az antant szintén nem ismert el, nem tudta irányítani az országot: ehhez se ereje, se felhatalmazása, se legitimitációja nem volt.¹⁵ A valós hatalom a megszálló francia, királyi szerb és királyi román csapatok, illetve a budapesti antantmisszió kezében volt. A helyzetet bonyolította, hogy a nagyhatalmak nem egy esetben saját, egymás közötti játszmáikba is bevonták valamennyi felet, ígérekkel biztatva őket.

Ugyanakkor érdemes kicsit elidőzni a szakszervezeti kormány hatnapos regnálása mellett: mi történt a fővárosban, illetve az országban? Számos esetben lehetne igazolni, hogy hiába volt a kormány bármilyen mű utasítása, az egyes településeken és városokban az életet a megszállók befolyásolták, és az többnyire kezdett visszatérni a régi kerékvágásba. Például Egerben a várost megszálló román csapatok parancsnoka egyenesen elrendelte, hogy mindenki foglalja el 1918. november 1-jén betöltött pozícióját. A felszólítás szerint: „A román katonaság bejövételével megszűnt a bolsevizmus, megszűnt a kommunizmus... Újra életbe lépett a háború előtti törvényes rend.”¹⁶ A megszálló királyi román csapatok hasonló pacifikáló intézkedéseit – Gyöngyösön, Cegléden, Kecs-keméten, Miskolcon, Ózdon, Mezőkövesden – hosszan lehetne sorolni.

A meg nem szállt Dél-Dunántúlon azonban némileg másképp alakultak az események. A helyzetre jellemző volt, hogy egyes vezetők – így például Kaposváron Latinca (Latinka) Sándor¹⁷ – azt indítványozták már 1919. augusztus 5-én, hogy a demarkációs vonalra küldött egységek egy részét rendeljék vissza, hogy legyenek, akik biztosítják a köz-

⁷ Horthy Miklós emlékirataiban nem említi meg, hogy bátyja bármilyen mértékben vagy formában is szerepet játszott volna 1919–1920-ban. (HORTHY Miklós: *Emlékirataim*. Európa–História, Budapest, 1990.)

⁸ KELEMEN Béla: *Adatok a szegedi ellenforradalmi és a szegedi kormány történetéhez (1919)*. Szeged, 1923. 443.

⁹ <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b1001/93-11-02Lehar.html> (letöltés ideje: 2008. november 25.)

¹⁰ A Tanácsköztársaság bukása utáni hónapok történetéről ad igen részletes áttekintést KIRSCHNER Béla: *A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1968.

¹¹ ZSIGA Tibor: i. m. 27.

¹² Sigray Antal Nyugat-Magyarország 1919-es szerepéről. Közléteszi: BÉKÉS Márton, <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2006/06/bekes.htm> (letöltés ideje: 2008. november 25.)

¹³ Idézi ZSIGA Tibor: i. m. 30.

¹⁴ Uo. 30.

¹⁵ Friedrichhel kapcsolatban még az a vád is felmerült, hogy köze volt Tisza István meggyilkolásához 1918-ban. (PÖLÖSKEI Ferenc: i. m. 116.; SZABÓ Ágnes–PAMLÉNYI Ervin (szerk.): *A határban a halál kaszája. Fejezetek Prónay Pál naplójából*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.)

¹⁶ Idézi KIRSCHNER Béla: i. m. 188.

¹⁷ Latinca a Tanácsköztársaság alatt a háromtagú somogyi direktórium egyik tagja volt. Őt és két társát 1919 szeptemberében a Kaposvárra érkező tisztí különítményesek a Kaposvár melletti Nádasdi-erdőben agyonverték.

rendet a városban. Amikor Latinca ezt a javaslatát tette, akkor érkezett meg a II. hadtest távirata, amely a hadügyminiszter – kérdés, hogy melyik – 146 684/6–1919. számú parancsa értelmében elrendelte karhatalmi osztagok felállítását, lehetőség szerint törzstisztek vezetésével, csendőrök bevonásával.¹⁸

1919 augusztusában a katonai vezetők sem tétlenkedtek. Többségük úgy látta, hogy a hadseregnek kell átvennie a polgári szervek feladatait, így többek között a közrend fenntartását is. A kaposvári székhelyű 44-es dandárparancsnokság azonnali hatállyal, 1919. augusztus 5-én – a 375/1919 számú parancs alapján – átvette Somogy és Baranya¹⁹ megye felett a katonai parancsnokságot. Talán nem érdektelen, hogy a dandár több egysége Tolna megyében állomásozott, így *de facto* Tolnában is a 44. dandár volt az úr. A parancsra a konkrét végrehajtási utasítás másnap, augusztus 6-án már kész is volt, s maga a végrehajtás sem váratott magára. Mindez könnyen kivitelezhető volt, hiszen a dandárparancsnokság saját magának adta ki a különböző parancsokat... A dandárparancsnoki tisztséget 1919. augusztus 13-ig ugyanaz a Török Béla alezredes látta el, aki a Tanácsköztársaság idején is. Török vezérkari főnöke az augusztusban éppen (!) Siófokon tartózkodó Declava Zoltán százados volt.²⁰ Török alezredes augusztus 14-i hatállyal váltotta föl posztján a Pécsről érkezett Kovács Antal alezredes. Ő azonban már nemcsak a 44. dandárnak, hanem a körzet valamennyi karhatalmi és fegyveres testületének a parancsnoka is lett.²¹

Kecskeméten az I. hadtest élén álló Werth Henrik alezredes²² 1919. augusztus 2-án elrendelte a Vörös Őrség lefegyverzését, illetve csak a régi csendőrök maradhattak fegyverben. Az egykori csendőrök tehát nem tagadták meg énjüket, amikor a Vörös Őrségbe jelentkeztek. Talán még szívesen is látták a tapasztalattal és szakértelemmel rendelkező csend-

¹⁸ KIRSCHNER Béla: i. m. 194.

¹⁹ Baranya megyének nagy részét 1918 novemberében megszállták a szerb csapatok: a 308 helységből mindössze 55 maradt magyar fennhatóság alatt. Ekkor a megyeszékhely ideiglenesen Sásd volt.

²⁰ Pallavicini Györgynek, a Dunántúli Központi Kormánybiztosnak a székhelye is a Balaton-parti város volt, míg a polgári, illetve katonai vonalon Székesfehérváron, Szombathelyen és Kaposváron állítottak fel kormánybiztosságokat, illetve katonai körletparancsnokságokat. (Fejér megyei Levéltár [a továbbiakban: FML] Dunántúli Központi Kormánybiztosság Irtai, bizalmas iratok. 1. d. 3. folió.)

²¹ ANDRÁSSY Antal: A Somogy-Baranyai 44-es dandár szervezése és harcai 1919-ben. In: *Somogy Megye Múltjából*. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 1989. 281.

²² Werth Henrik 1931 szeptembere és 1938 márciusa között a IV. pécsi vegyesdandár parancsnoka, majd ezt követően 1941 szeptemberéig a honvéd vezérkar főnöke volt. Ebbéli minőségében a német szövetség és a Szovjetunió elleni hadba lépés egyik legfőbb támogatója. A háború után a szovjet Vörös Hadsereg fogságába esett, a Szovjetunióban katonai bíróság elé állították.

őröket.²³ Nincs sem arra vonatkozó forrás, hogy a csendőri múlt rossz előéletnek számított volna; sem olyan, hogy később a Vörös Őrség-tag-ság lett volna hátrány. Augusztus 2-án este már egy volt csendőrökből álló karhatalmi alakulat járta végig a várost, ellenőrizte a közrendet. A kávéházakba is betértek razziázni. Az ott talált és „lógósak” minősített tiszteket és altiszteket válllapjaik újbóli felvarrására szólították fel. A helyzetet jellemzi, hogy Kecskemét irányítása végül Császár István csendőr főhadnagy feladata lett, akit ezzel Werth telefonon (!) keresztül bízott meg. Császár egyik első intézkedésében utasította az 1919. március 21. előtt hatalmon lévő polgármestert, hogy azonnali hatállyal térjen vissza hivatalába és kezdjen dolgozni!²⁴ Kecskeméten és környékén a „rendcsinálás” augusztus 2-án kezdődött el teljes gőzzel. Ekkor érkeztek meg ugyanis Héjjas Iván emberei, akik augusztus 6-ra valamennyi, a Tanácsköztársaság idején fontosabb posztot betöltő személyt elfogtak és likvidáltak, mindenféle különösebb jogi procedúra nélkül.²⁵

1919 október–novemberében a Héjjas-féle különítmény és Francia Kiss Mihály csapata Kecskemét, Orgovány és Izsák környékén kommunista magatartással gyanúsított, valamint izraelita vallású személyeket gyilkolt le a „rendcsinálás” örve alatt. Héjjas egyébként csendőrökönként nevezte az embereit, mert a román hadsereg csak a csendőrség újjászervezését engedélyezte.²⁶ A hivatalos antantvizsgálat 62 főben adta meg az áldozatok számát. A Kecskemét környéki példa mellett találunk kevésbé radikális eseteket is: például Nagykörsönön, Kiskunfélegyházán, ahol az átmenet békésebb volt. Nem utolsósorban azért, mert a terület megszállását és pacifikálását a román csapatok végezték. Összességében tehát az a kép tárul elénk a meg nem szállt országrészről, hogy a hatalom egyértelműen azé volt, akinek fegyvere is volt. Korszerű fegyverrel és felszereléssel – például páncélvonattal – pedig csak a katonaság, a hadsereg rendelkezett.

Az akkor még hivatalosan Magyarországhoz tartozó, de már román megszállás alatt álló Partiumban, a francia gyarmati csapatok ellenőrizte Aradon 1919. május 6-án gróf Károlyi Gyula alakított egy kormányt, amely ellensúlya kívánt lenni a budapesti Népbiztosok Tanácsának.

²³ Érdemes megjegyezni, hogy a csendőrség újjászervezése az ország más pontjain is hamar elkezdődött. Vö. Somogy megyei főispán 129/1920 számú irata (Somogy Megyei Levéltár, főispáni iratok) a csendőrség újjászervezéséről, illetve annak a honvédségnek való alárendeléséről!

²⁴ ROMSICS Ignác: *A Duna–Tisza köze hatalmi-politikai viszonyai 1918–19-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 174–175.

²⁵ *Kecskeméti Közlöny*, 1919. augusztus 7., 14.

²⁶ ROMSICS Ignác: *A Duna–Tisza köze*. I. m., 174–185.

A színhely kiválasztása nem véletlen: Károlyinak birtokai voltak Arad megyében, s egykor még a megyei főispáni tisztelet is betöltötte. Fontos tényező volt, hogy a várost már 1919 tavaszán francia gyarmati csapatok szállták meg.²⁷ Az újabb magyar kormány megalakulásáról De Lobit tábornok, a magyarországi francia csapatok parancsnoka, 1919. május 7-én tájékoztatta a Belgrádban állomásozó Franchet d'Esperey tábornokot. Levele végén megjegyezte: „Aradon a helyzet nyugodt.” Az eredeti francia elképzelések szerint ők vették volna át a hatalmat, miután megdöntik a Tanácsköztársaságot.²⁸ Ebben a kabinetben a franciabarárt Bartha Ábel töltötte be a belügyminiszteri posztot, akinek hatalma a nullánál is kevesebb volt. A Károlyi Gyula-féle kormány azonban a román hadsereg nyílt ellenszenvével szemben tehetetlen volt, ráadásul tagjait 1919 májusában a román hadsereg internálta (1919. május 9–25.). A francia közvetítésre – vagy inkább nyomásra – kiszabadult Károlyi ezután a francia csapatok megszállta (s így számára biztonságos) Szegedre tette át a székhelyét, ahol újabb kormányt alakított.²⁹

A Szegeden 1919. május 30. és augusztus 13. között regnáló Károlyi Gyula-kormányban, majd P. Ábrahám Dezső kormányában hárman is betöltötték a belügyminiszteri posztot. Először rövid ideig (május 30–június 6.) Kelemen Béla, majd maga Károlyi egészen július 12-ig; az ő utóda pedig Balla Aladár lett, egészen augusztus 13-ig. Meg kell jegyeznünk, hogy mindhárom férfi jogi végzettséggel, illetve komoly közigazgatási gyakorlattal rendelkezett.³⁰

A belügyi tárcát már 1919. május 25-én szervezni kezdték, vagyis öt nappal előbb, hogysesem a tárcának hivatalos vezetője lett volna. A szegedi belügyminisztérium tényleges irányítója Korossy György államtitkár volt, a nála dolgozók létszáma sosem haladta meg a 24 főt. 1919 júliusában ez a belügy már öt osztályra tagolódott (közigazgatási, politikai hírszerzői, államrendőrségi, határrendőrségi és csendőrségi), majd létrejött még az útlevelé-kiállító részleg.³¹ Sokat eláruló tény, hogy leg-

²⁷ Aradon egy mindösszesen 250 fős francia egység állomásozott Goudrecount tábornok parancsnoksága alatt. (KELEMEN Béla: i. m. 215.)

²⁸ ÁDÁM Magda–ORMOS Mária (összeáll. és szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999. 296.

²⁹ Ennek tevékenységét lásd Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL), K-573. 1 és 2 cs.

³⁰ Károlyi főispánként, Kelemen Csongrád vármegye és Szeged város főispánjaként, Balla pedig, aki Cambridge-ben is folytatott jogi tanulmányokat, főügyészként és főispánként is részt vett a dualista ország irányításában.

³¹ BOTOS János: *A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig*. BM Kiadó, [Budapest], 1995. 22–23.

gyorsabban a rendőrség és a politikai hírszerzés megszervezését hajtotta végre a szegedi belügyminisztérium. 1919 júniusában és júliusában már napi jelentésekben számoltak be az aktualitásokról; így például arról, hogy 1919. június 20-án nyolc, politikai jellegűnek gondolt összejevetel volt Szegeden. A Rendőri Osztály 1919. június 21-i keltezésű, 42/19 sz. jelentése pedig négy kommunista agitátorról tesz említést.³² A belügyminisztérium keretében 1919. július 7-én elkezdte munkáját a Szegedi Idegenellenőrző Hivatal.³³ Ez kezdetektől fogva igen tágra értelmezte az „idegen” szót: idegen mindenki, aki nem volt szegedi lakos 1919. augusztus 1. előtt. A hivatal hatáskörébe tartozott még, hogy úgynevezett *politikai megbízhatósági igazolványt* állítson ki az arra érdemeseknek.³⁴ Látható, hogy a szegedi kormány, illetve belügyi vezetés leggyorsabban a rendőrség és a politikai hírszerzők létszámának feltöltését végezte el, bár nyilván jelentkezők is akadtak szép számban.³⁵

Az önálló Politikai Hírszerző Osztályt 1919. június 30-án állították fel, Károlyi belügyminisztersége alatt. Az osztály szervezésével és vezetésével Siket Andor miniszteri titkárt bízták meg.³⁶ Az új részleg első feladata az volt, hogy értesítette a többi minisztériumot: megalakult, munkára kész, azonnali hatállyal adják át nekik valamennyi, birtokukban lévő, az osztály számára releváns információt. 1919. július 26-án a szegedi minisztertanácson a belügyminiszter előterjesztésére megtárgyalták, hogy az egyes minisztériumok a Tanácsköztársaság által ellenőrzött területekről adatokat és információkat szereztek be, méghozzá önálló forrásokból, ahelyett hogy ezzel a feladattal a Politikai Hírszerző Osztályt bízták volna meg.

Ezt az eljárást a belügyminiszter nehezményezte, és egyidejűleg azt is kérte, hogy rendeletileg írják elő: adatgyűjtést – a katonai jellegűek kivételével – csak és kizárólag a Politikai Hírszerző Osztály keretében lehet végezni.³⁷ Az előterjesztést ugyan mindenki elfogadta, de mint tudjuk, a szegedi kormány napjai ekkor már meg voltak számlálva. Érdemes kiemelni, hogy a Honvédelmi Minisztérium már kezdetektől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy a szegedi kormány által ellenőrzött területe-

³² MOL K-572. 1 cs. 88., 126.

³³ KELEMEN Béla: i. m. 507.

³⁴ Például: MOL K-572. 2. cs. 63.

³⁵ BOTOS János: i. m. 23.

³⁶ MOL K-572. 2. cs. 783.

³⁷ Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin (szerk.): *Megfigyelés alatt. Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből. 1920–1944*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 21–22.

ken katonai közigazgatást kell (pontosabban kellene) bevezetni. Ezt a tervet azonban mind Károlyi, mind pedig Korossy határozottan elvetette.³⁸

A szegedi Károlyi-, majd a P. Ábrahám-féle kormány belügyminisztériuma fő feladatának a rendteremtést, a rendfenntartást és a gyanús elemek kiszűrését tekintette. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a Horthy-kori magyar államvédelem szervezeti sémájának gyökerei Szegedre nyúlnak vissza. Károlyi Szegeden kérte fel Horthy Miklóst, hogy vállalja el egy új hadsereg felállítását és vezetését a szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminisztereként. Az ellentengernagy Károlyit még elismerte vezetőnek (vagy még inkább vele egyenrangú partnernek); de utódát, az 1919. július 12-től miniszterelnök P. Ábrahám Dezsőt már nem tekintette annak.

Erre talán az is bizonyíték, hogy P. Ábrahám kormányában nem szerepelt önálló hadügyminiszteri tárca. Vagyis az új miniszterelnök és a tisztek körében népszerű Horthy újtjai kettéváltak. A szakítás kérdésében nehéz kibogozni az igazságot, vagyis azt, hogy valójában Horthy hagyta-e ott a kormányt, vagy a kormány ejtette Horthyt.³⁹ Az ellentengernagy azonban nem adta fel ambícióit: csapatait átkeresztelte Nemzeti Hadseregnek, saját magát Fővezérnek, törzsét pedig Fővezérségnek. Az már csak a helyzet képlékenységét tükrözte, hogy Horthyt Habsburg József főherceg erősítette meg ezen a poszton...⁴⁰ Mindezek eredményeképpen Horthy gyakorlatilag önálló politikát folytathatott: nem kellett aggályoskodni a civilekkel és jogászokkal vitatkozni, csak saját tisztjeit kellett (volna) kordában tartania.

Károlyi szegedi regnálása idején történt a következő – sok szempontból tanulságos és egyben igencsak előremutató – eset. Nevük hasonlósága miatt a Horthy vezette hadügyminisztérium katonai egységei Varjas Sándor helyett Varjassy Lajos kereskedelemügyi minisztert vonták „szigorú igazoltatás alá”, és csupán a városban állomásozó francia katonaság tudta megakadályozni a miniszter előállítását. A miniszter ugyanis liberális és franciabarát – egyesek szerint egyenesen francia kém⁴¹ – volt, s Horthy szerint az is az ő műve volt, hogy Gömböst a franciák kiutasították Szegedről. Mindezeket figyelembe véve nem is biztos, hogy tévedés történt... Az esetből azonban komoly vita kerekedett a kormányon

³⁸ BOTOS János: i. m. 22.

³⁹ Ezt Horthy memoárjában önálló döntéseként írja le: „Ebben a kormányban nem óhajtottam részt venni, mint hadügyminiszter...” (HORTHY Miklós: i. m. 125.)

⁴⁰ Uo. 126.

⁴¹ Ezt az elméletet írja le naplójában Shvoy Kálmán. Lásd PERNEKI Mihály (sajtó alá rendezte, bevezetőt írta, jegyzetekkel ellátta): *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 50.

belül.⁴² Az éppen a belügyminisztériumot is irányító Károlyi június 23-án egy átiratban arra kérte (!) Horthyt, hogy polgári személyek ellen ne folytasson eljárást, hanem forduljon a – mellesleg az éppen általa felügyelt tárca alá tartozó – rendőrséghez.⁴³ Horthy Miklós hadügyminiszter válasza 1919. július 1-jén érkezett meg 451/1919. i. szám alatt. Az ellentengernagy nyíltan megírta, hogy nem ért egyet a dologgal:

„Azon javaslatához, hogy polgári egyének elfogásának szükségessége esetén az előnyomozat megejtése és az intézkedések megtétele minden esetben a Belügyminisztérium rendőri osztályához forduljak, nem járulhatok hozzá, mert az ellenséges kémszolgálat leküzdésével, valamint az állam hadügyi érdekeinek megvédésével összefüggő ügyek a legtöbb esetben azonnali intézkedést igényelnek, és minthogy a késedelem rendszeresen veszéllyel jár, az iratok egyik kormányhatóságtól a másikhoz megkereséssel való áttétele, azaz a hosszabb ideig tartó irodai ügykezelése lehetetlen. Azon kívül az ily ügyek természete azt is megköveteli, hogy azok nyomozásában hozzáértő katonai egységek vegyenek részt... De egyébként is különleges katonai rendőrség jelenleg nincs Szegeden, Tirts Béla csendőr őrnagy karhatalmi parancsnok az egész rendőrséggel és csendőrséggel, vagyis polgári közbiztonsági közeggel rendelkezik, polgári és katonai ügyekben egyaránt. A karhatalmi parancsnok hatáskörének és öntevékenységének korlátozó intézkedésekkel való megbénítása a katonai érdeket és ezzel kapcsolatban a közrendet is veszélyeztetné.”⁴⁴

A levélből több érdekes, és egyben a jövőt is meghatározó megállapítást lehet kiolvasni. Az egyik, hogy Horthy a gyakorlatban nem tekintette maga fölött állónak a miniszterelnök-belügyminisztert, és talán ebből is következően kioktatta válaszlevelében Károlyit. A másik, hogy rendkívüli helyzetben, mint amilyen 1919 nyara is, természetesnek vette a közrend, az állambiztonság és a kémelhárítás szoros összefüggését, valamint hogy az utóbbi előnyt élvez a többivel szemben. Végkövetkeztése szerint pedig mindezen feladatok katonai jellegűek, vagyis az ő hatáskörébe tartoznak.

A szegedi belügyminisztérium több tucatnyi embere 1919. augusztus 13-án befejezte hivatali működését.⁴⁵ Még Szegeden, 1919. augusztus

⁴² MOL K-572. 1. cs. Varjassy levele a letartóztatásáról. 225–226. Jegyzőkönyv Varjassy letartóztatásáról. 229–230.

⁴³ Varjassy személyiségéről részletesen ír GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 213–214.

⁴⁴ MOL K-572. 1. cs. 221–222. (A levél pontosan így íródott.)

⁴⁵ MOL K-572. 1. cs. 261. (138/1919 res. BM)

13-án készítettek egy összesítést arról, hogy a BM Politikai Hírszerző Osztályának 18 detektívje 1918. november 1. óta hol és milyen szolgálatot látott el. Mindössze egy főről derült ki, hogy 1919. április 1. és július 16–17. között a Vörös Őrség tagja volt, a többiek „tősgyökeres” szegediek.⁴⁶ A budapesti helyzet stabilizálódása után a minisztériumot összecsomagolták, és augusztus 20-án a fővárosba szállították. Így a szegedi belügyminisztérium beépült az új magyar királyi belügyminisztériumba.⁴⁷

Az immár egységes minisztériumban is felállították a minisztertanács 1919. augusztus 28-i határozata alapján azt az *ad hoc* fegyelmi bizottságot, amely a minisztériumi tisztviselők Tanácsköztársaság alatti magatartását vizsgálta. Az itt meghozott határozatok ellen fellebbezésnek nem volt helye. Ezt követően az 1919. szeptember 4-i és 17-i minisztertanácsi ülések határozatai alapján felülvizsgálták valamennyi 1918. október 30. után történt kinevezést. Így két szűrővizsgálat után a tárca munkatársi apparátusa 1920 végére minden szempontból stabilizálódott.⁴⁸

Rendteremtés a Dél-Dunántúlon és Budapesten

Katonai – és a korabeli sajátos helyzetből adódóan érdekérvényesítő – hatalma Horthy Miklós ellentengernagy Nemzeti Hadseregének, illetve a Fővezérségnek volt. Az itt összegyűlt – rendes és tartalékos – tisztek létszámáról ellentmondásosak és meglehetősen sporadikusak a források, illetve a visszaemlékezések. A különböző forrásokban azonban az 1300 fő körüli létszám a legelterjedtebb. Vélelmezhető, hogy a létszám folyamatosan nőtt, s egy adott pillanatban valóban 1300 fő volt, illetve lehetett. A Szegedet és környékét megszálló francia erők egymást is meglepően sűrűn váltó parancsnokai – August Boblet, majd Alfred Béatrix,⁴⁹ végül júliustól Ámedes Rondenay ezredesek – ekkora létszám feltöltését engedélyezték.⁵⁰ 1919 májusától Rondenay hozzájárult ahhoz, hogy amennyiben sikerül feltölteni az 1300 fős keretet, hetente még további 500 emberrel növelhető a létszám.⁵¹

⁴⁶ MOL K-572. 2. cs. 1124.

⁴⁷ BOTOS János: i. m. 23.

⁴⁸ Uo. 23–24.

⁴⁹ Béatrix még a kommunistákkal is együttműködött volna, hogy végre helyreálljon a közrend, illetve hogy Magyarországnak legyen végre egy potens kormánya. (Vö. GRATZ Gusztáv: i. m. 205.)

⁵⁰ PÖLÖSKÉI Ferenc: *Horthy és hatalmi rendszere (1919–1922)*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977. 22.

⁵¹ PERNEKI Mihály: i. m. 48.

A gyülekező tisztek kezdettől fogva Horthy Miklóst tekintették vezetőjüknek, aki nem hallgathatta tovább kenderesi birtokán a fű növést – legalábbis Kozma Miklós és Shvoy Kálmán emlékezete szerint –, és így csatlakozott a Kass-szállóban gyülekezőkhöz. Egyes források szerint a tiszteket Prónay Pál kezdte el szervezni különleges, úgynevezett tiszti századokba. A tiszteken belül az úgynevezett *12 kapitány*⁵² volt hatással Horthyra; de létrejött az úgynevezett *szegedi gondolat* is, bár ennek részletezésére nem fordítottak sok időt a szálló lakói. Az úgynevezett *12 kapitány* is inkább volt egy informális, baráti kör, mintsem klasszikus választott vezető testület vagy vezérkar.

A különböző jobboldali csoportok számos kérdésben (például az államformában) nem értettek feltétlenül egyet, de a háborús vereség okában már igen. Alapjában a dualista kor liberalizmusát és az 1918–1919-es forradalmakat okolták mind a vereségért, mind pedig az ország megszállásáért. A trianoni békeszerződés után a korszakban és a kollektív társadalmi tudatban is az a kép rögzült, hogy a trianoni határok oka a Tanácsköztársaság volt, vagyis a kommunisták, a baloldaliak és a hatalmat nekik átengedő, liberálisnak és árulónak minősített Károlyi Mihály okozták a Monarchia, és ennek következtében a történelmi Magyarország szétesését. Ez az antikommunizmus és antiliberalizmus több esetben kiegészült antiszemita felhanggal is, hiszen a vezető liberális és baloldali politikusoknak jelentős része zsidó vagy zsidó származású volt.⁵³ Megszületett az az elmélet is – Németországhoz hasonlóan –, miszerint a fent említett csoportok tulajdonképpen hátbatámadták Magyarországot, hiszen 1918 őszén a Magyar Királyság területén még nem állomásoztak ellenséges csapatok. Minderre ugyanis csak a belgrádi konvenció (1918. november 13.) aláírása után került sor, amely előírta a magyar félnek, hogy bizonyos területeket ürítsen ki.⁵⁴

⁵² A tizenkét kapitány állítólagos névsora a következő: Gömbös Gyula, Görgey József, Görgey György, Hardy Kálmán, Igmándy-Hegyessy Géza, Keresztes-Fischer Lajos, Koós Miklós, Kozma Miklós, Magasházy László, Marton Béla, Toókos Gyula, Vetter Antal. Marton kivételével valamennyien századosok, vagyis kapitányok voltak, amíg Marton „csak” főhadnagy. A kapitányok közül többen is kulcsszerepet töltek be a Horthy-féle Magyarország vezetésében, illetve a kormányzó környezetében; például Görgey György, majd Magasházy szárnységei voltak Horthynak, míg Igmándy-Hegyessy a testőrség parancsnoka 1927 és 1936 között.

⁵³ Ezzel összefüggésben Kozma leírt egy esetet *Összeomlás* című könyvében: egy szegedi beszédben antiszemita kiszólás hangzott el, s amiatt a szónok és egy, a „fehérekhez” csatlakozott zsidó származású főhadnagy összeverekedett. A helyzetet végül Gömbös tisztázta.

⁵⁴ Az antant Magyarország-politikájáról és a határok kialakításáról részletesen lásd ORMOS Mária: *Pádovától Trianonig*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Mind Horthy és környezete (elsősorban a Fővezérség), mind a Budapesten székelő kormányok csakhamar arra a következtetésre jutottak, hogy mindenképpen szükségük lesz egy olyan szervezetre, amely nemcsak hogy figyelemmel kíséri az országban zajló politikai eseményeket (és rendszeresen jelent róla), hanem beépül a különböző szervezetekbe is, és adatokat gyűjt az államra és a kormányra veszélyes szervezetekről, pártokról és politikusokról. A kérdés „csupán annyi” volt, hogy ez katonai vagy polgári (értsd: rendőri) feladat-e.

1919–1920 zavaros időszakában – mit láhattuk – több szervezet is foglalkozott politikai nyomozással és „rendteremtéssel”, amelyek ekkor sem (vagy még nem?) különültek el élesen a kémelhárító, korabeli kifejezéssel élve „defenzív” tevékenységtől. A hatalomra törő Horthy a Fővezérség, illetve még a szegedi kormány keretein belül két önálló osztályt állított fel 1919 júniusában: az „Ellenforradalmi” és a „VI. Politikai Hírszerző Osztályt”. Előbbi irányítása kezdetektől Gömbös Gyula feladata volt, míg utóbbié Kozma Miklósé.⁵⁵ A VI. osztály feladata volt – a Tanácsköztársaság ellenőrzése alatti területeken a „fehér” hírszerzés és propagandatevékenység megszervezésén kívül – a kapcsolat felvétele a többi antikommunista szervezettel és a Vörös Hadseregben szolgáló, de Horthyval szimpatizáló antikommunista tisztekkel. A 14 751/eln. 6. 1919. számú utasítás értelmében „A fővezérséghez 2 belügyi, 1 csendőrségi és 1 külügyi kiküldött osztályt be”.⁵⁶ Érdemes megjegyezni, hogy a katonák – és a csendőrök – némi gyanúval viseltettek a polgári rendőrökkel szemben. Nem egyről gondolták, hogy „kommunistagyanús”, s emiatt megfigyelés alatt kell tartani. Hasonlóan viszonyultak a szegedi kormány többi tagjához, illetve a minisztériumok alkalmazottaihoz is.⁵⁷ Figyelőszolgálatra leggyakrabban a csendőrséget kérték fel Gömbösék. Ugyanakkor tudták, hogy az igazi urak a várost megszálló francia csapatok. Szegeden nemcsak francia – pontosabban francia gyarmati – katonák, hanem francia rendőrök is szolgáltak.⁵⁸ Egy 1919. július 22-i, a Hírszerző Osztály által kémekről írt jelentésben szinte utasítják az eljáró tisztet, hogy mindenről informálja a francia városparancsnokságot, illetve a francia rendőrséget is.⁵⁹ Ez a felfogás azonban nemcsak a

⁵⁵ ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. PolgArt, Budapest, 2000. I. k. 55–56.; BOTOS János: i. m. 22. Maga Kozma Miklós *Összeomlás* című könyvében, csak utalásszerűen írt minderről.

⁵⁶ FML VI.1. 1. d.

⁵⁷ MOL K-572. 1. cs. 786., 941–942.

⁵⁸ MOL K-572. 2. cs. 50. (1919. július 22-i jelentés)

⁵⁹ MOL K-572. 1. cs. 786.

Tisza partján volt népszerű, hanem a Dunántúlon is. A Pápai járás katonai parancsnoka saját hatáskörben elrendelte a városi közigazgatási hatóságok működésének megfigyelését, mivel különösen sok panaszt hallott a rendőrségről.⁶⁰

Ugyanakkor kezdetektől tapasztalható egyfajta kettősség a Horthy-féle Fővezérség viselkedésében, amelyet „jogilag” igyekeztek szabályozni. Nevezetesen Horthy és emberei katonatisztek voltak, vagyis ő, illetve ők lényegében csak katonákkal, illetve honvédelemmel kapcsolatos tevékenységet folytathattak volna. Csakhogy a kompromittálódott személyek jelentős része polgári személy volt, vagyis jogilag ellenük csak a rendőrség nyomozhatott volna, illetve a polgári ügyészség, bíróság léphetett volna fel. Ez a tény azonban zavarta a Fővezérséget, ezért Horthy külön rendeletekben szabályozta saját magának, hogy polgári személyek ellen is indíthat eljárást, a rendőrségtől függetlenül intézkedhet, valamint ha úgy ítéli meg, a rendőrség működését akár katonai parancsnokság alá is rendelheti.⁶¹ Ez az elv majd 1944 nyarán köszön vissza.

Az önállósult Horthy és a szegedi kormányok tevékenységével párhuzamosan 1919 augusztusától – a román csapatok megszállta – Budapesten székelő kormányok is megpróbálták stabilizálni a hatalmukat. Ez egyrészt az antant kegyének elnyerésével történt, másrészt megpróbálták a közrendet helyreállítani, vagyis a rendőrséget újjászervezni. 1919 augusztusában a Friedrich-kormány hozzá is látott ehhez. Célja nem lehetett más, mint legalább a fővárosban rendet teremteni. A szervezés már 1919. augusztus 6-án éjszaka, vagyis közvetlenül a Peidl-kormány eltávolítása után elkezdődött. A Friedrich-kormány 1919. október 1-jén az 5047/1919. számú miniszterelnöki rendelettel államosította a vidéki rendőrséget, bár ennek a lépésnek 1919 augusztusában még nem volt semmi gyakorlati következménye... Az államosítás célja nyíltan a rendőrségi munka hatékonyabbá tétele volt. Az így létrejött magyar állami rendőrség feladata lett a nem kevésbé fontos határellenőrzés is.⁶² A rendőrség szervezésénél figyelembe vették az államosítás előtti állapotot, vagyis külön főkapitánya volt Budapestnek és a vidéki nagyvárosoknak.

Az Állami Rendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Osztályának működése alatt – 1919. augusztus és 1920. október között – elsősorban a Tanácsköztársaság alatt elkövetett úgynevezett „bolsevista bűn-

⁶⁰ FML Dunántúli Kormánybiztos Általános Iratai. 4. d. 18/hir/1919. sz.

⁶¹ Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége. 1665/biz. 1920. Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin: i. m. 36–38.

⁶² *Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1919. 729–730.

csелеkmények” felderítésével és vizsgálatával foglalkozott. Az osztály eleinte az osztályvezetőből, a helyetteséből, tizenhat előadóból és tíz-tizenkét segédhivatalnokból állt. Az ügyek száma azonban olyan gyorsan nőtt, hogy hamarosan további 250 (!) detektívet kellett az osztályhoz áthelyezni. A detektíveket csoportokra osztották, s az egyes csoportok csak bizonyos típusú ügyekkel foglalkoztak, például a népbiztosok, a különleges kommunista alakulatok stb. ügyeivel. A jövőbe mutatott, hogy az osztály feladata volt az internálások foganatosítása, és Budapest területén a gazdasági életre káros külföldiek eltávolítása is. A fővárosban 1919 augusztusa és decembere között 9484 főt állítottak elő, akik közül 4519-en előzetes letartóztatásba is kerültek.⁶³

1919. augusztus 19-én Mattyasovszky György, Budapest új rendőrfőkapitánya⁶⁴ tudatta a budapesti és környékbeli lakosokkal, hogy összeírják a kommunista érzelmű, vagyis a közrendre veszélyes személyeket. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a feladatot a rendőrség egymaga képtelen végrehajtani. Ezért a belügyminiszter rendeletben utasította a főkapitányt, hogy a politikailag megbízható személyekből építsen ki megfigyelőhálózatot, az Állambiztonsági Megbízottak Országos Szervezetét.⁶⁵ A szervezet csakhamar kiépült, s polgárőrséggé is funkcionált, amikor 1921-ben, a második királypuccs idején fenntartotta a közrendet Budapesten. Az 1921. április eleji jelentés szerint a szervezetnek „jelenleg 4000 fölesküdt, beszervezett tagja van; több száz ajánlott és jelentkezett tag fölvétele és beszerzése folyamatban van”.⁶⁶ A rendelet szerint össze kellett írni a hivatalokban, az iskolákban, a pénzügyintézeteknél és a vállalatoknál dolgozó kommunista érzelmű egyéneket, és központi nyilvántartásba kellett venni őket. „Kérem továbbá – szöveg –, hogy azokról a megbízható agilis tisztviselőkről, akik a lakásuk közvetlen szomszédságában tartozó 4–5 utcából álló rajonok megfigyelésére

⁶³ Közli: BERÁNNÉ NEMES ÉVA–HOLLÓS ERVIN: i. m. 24.

⁶⁴ Elődje, Dietz Károly a polgári demokratikus forradalom után lett Budapest rendőrfőkapitánya (1918. október 31–1919. március 21.); ő tartóztatta le Kun Bélát és társait (1919. február 21.). A Tanácsköztársaság elején, mint a Vörös Őrség csoportvezetőjét (március 21. – május 16.), ellenforradalmi szervezkedés miatt letartóztatták. 1919. augusztus 3–6. között újra rendőrfőkapitány, s visszaállította az 1919 előtti állapotokat. A Friedrich-puccs után lemondatták, majd magánvállalatnál volt könyvelő. 1931-ben ügyvédi irodát nyitott a fővárosban. A Magyar Labdarúgó Szövetség szövetségi kapitánya volt 1934–1939-ben. 1944 őszén a nyilasok letartóztatták, Sopronkőhidán, majd Mauthausenben volt fogoly. Hazatérése után ügyvéd lett. 1951-ben kitélepítették Bodrogeresztúrra, 1953-ban visszatért Budapestre.

⁶⁵ 1922 októberében a szervezet beolvadt a szintén belügyminisztériumi felügyelet alatt álló Nemzeti Munkavédelmi Szervezetbe.

⁶⁶ HETÉS TIBOR–MORVA TAMÁSNÉ (szerk.): *Iratok a Horthy hadsereg történetéhez*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1968. 276.

önként vállalkoznak, kimutatást szíveskedjenek küldeni.”⁶⁷ A rendelethez mellékeltek egy mintegy 30 kérdést tartalmazó nyilvántartó lapot.

A rendőrségnek 1919. augusztus és 1920. június 2. között működött egy sajátos alakulata, amely székhelyéről a „Margit körüti különítmény” nevet kapta, mivel székhelye a Margit körút 83–85. szám alatt volt. Ugyanebben az épületben székelte a budapesti hadosztály és dandárbíróóság is. A különítményt közvetlenül a budapesti rendőrfőkapitánynak rendelték alá, de nemcsak rendőrök, hanem határrendészek és csendőrök is voltak benne. Szorosan együttműködött az épületben székelő igazságügyi és katonai kirendeltséggel. Magát a Margit körüti különítményt öt csoportra osztották. Minden csoportban találunk ügyészt, vizsgálóbírókat, detektíveket és jegyzőkönyvvezetőket. Egy-egy csoport az ország meghatározott területén folytatott nyomozásokat, fókuszban a „vörös terror” végrehajtóinak elfogása állt. Működése során 1792 személyt állított elő, akik közül 1260 főt le is tartóztattak.⁶⁸

Mialatt Budapesten a rendőrséget újjászervezték, és a nyomozásokat gyakorlott detektívekre bízta, vidéken Horthy katonái kezdték el a kommunisták felderítését és „méltó” büntetését. Mivel Szegeden nem nagyon voltak már kommunisták, így a Nemzeti Hadsereg elhagyta Szegedet, és székhelyét a Dél-Dunántúlra tette át. Mindezen lépések azonban nem nyerték el a francia antantcsapatok tetszését, ezért a Nemzeti Hadsereg egységei igyekeztek a legnagyobb titokban elhagyni a Tisza-parti várost. Melléjük állt a szerencse, néhány véletlen egybeesés formájában: Kozma Miklós közvetíteni tudott a szerb csapatok és a Nemzeti Hadsereg között, a román csapatok, különösen a Horthyval szimpatizáló Gheorge Mărdărescu tábornok⁶⁹ pedig támogató szemlésséggel viseltetett.⁷⁰ Tehát a Nemzeti Hadsereg elsősorban a senki által meg nem szállt Somogy és Tolna megyében rendezkedett be. 1919 augusztusában Siófokon, Kaposváron és Szekszárdon felállították a serg magasabb egységeinek parancsnokságait.⁷¹ A fővezér repülőgépen

⁶⁷ Közli: BERÁNNÉ NEMES ÉVA–HOLLÓS ERVIN: i. m. 26.

⁶⁸ Uo. 29.

⁶⁹ Érdekességként megjegyezzük, hogy Mardărescu mindössze két évvel volt idősebb Horthynál. A román tábornok 1866. augusztus 4-én látta meg a napvilágot lasiban, de a második világháborút már nem érte meg: 1938. szeptember 5-én elhunyt a németországi Neuheimbadban.

⁷⁰ Kozma Miklós összekötő szerepéről részletesen ír *Az összeállítás 1918–1919*. (Budapest, 1933.) című önéletrajzi ihletésű könyvében. Bár Kozma a kezdetektől fogva fontos posztot töltött be a Fővezérségen, ott végzett munkájáról szerényen hallgat memoárjában.

⁷¹ KOZMA MIKLÓS: i. m. 402–403. Számos, később kulcspozícióba került katonatiszt kezdte meg itt a háború utáni tiszti karrierjét. A teljesség igénye nélkül: Hardy Kálmán, Lengyel Béla, László Dezső.

utazott Siófokra, míg csapatai részletekben érkeztek meg és szállták meg a területet.

Elsőként Prónay Pál tiszti különítményének első százada érte el Szekszárdot, Gömbös János parancsnoksága alatt, 1919. augusztus 10-én. Horthy egy 1919. augusztus 28-i keltezésű levele alapján kijelenthetjük, hogy az ellentengernagynak pontos elképzelései voltak a rendteremtésről: a kommunistákat tekintette Magyarország legnagyobb és legveszélyesebb ellenségeinek. Horthy nem rejtette véka alá, mit akar: „Elvárom, hogy minden katonai parancsnokság és közigazgatási hatóság a leggyorsabban és legerélyesebben járjon el, mindenekelőtt a kommunizmus bűnöseivel szemben, másrészt a népitéleteket megakadályozza. Amennyiben akár a hatóság, akár egyes vezető állásban lévők gyámoltalan puhasággal működnének tovább, azokat állásukból azonnal fel fogom menteni...”⁷² Maga Prónay „büntető expedíciónak” minősítette a tiszti különítményekre váró feladatot.

Ugyanakkor a „kommunista” fogalmát nem definiálták sem rendeletben, sem egyéb más formában. Vagyis kommunista, a haza első számú ellensége alapvetően az volt, akire azt mondták, hogy az. Miként tudták Horthy emberei eldönteni, illetve felderíteni, hogy a számukra jórészt ismeretlen Dél-Dunántúlon vagy kicsit később Budapesten kik is „*a kommunisták*”? Nyilvánvaló, hogy aki valamilyen posztot vállalt a Tanácsköztársaság 133 napja alatt, az nem is lehetett más, csak megrögzött kommunista. Másrészt azok, akikre *azt mondták* a környezetükben (például a szomszédok, esetleg az üzleti konkurensok), hogy kommunisták, biztosak lehettek benne, hogy a tiszti különítményesek előbb-utóbb felkeresik őket.

Kevés levéltári forrás maradt meg a Fővezérség dél-dunántúli működéséről, és Horthy jövőre vonatkozó elképzeléseit is csak sejteni lehetett. Mindenesetre tény, hogy a helyi polgári és katonai vezetők elfogadták Horthyt vezetőnek. Ha jól meggondoljuk, nem is nagyon volt más választásuk. Jól érzékelteti ezt Horthy 1919. szeptember 8-i kaposvári látogatása.⁷³ A Siófokról vonattal érkező ellentengernagyot fogadta Bernátsky Kornél, a katonai kerület parancsnoka; Kovács Antal, Somogy-Baranya katonai parancsnoka; Tallián Andor helyettes alispán, aki a polgári szervezetet képviselte. Az alig néhány órás látogatás, amely nem volt mentes

⁷² DOBOS Gyula: *Ellenforradalom és konszolidáció*. Tolna Megyei Tanács Levéltára, Szekszárd, 1987. 243. Különlenyomat.

⁷³ Erről a látogatásról is csak a helyi sajtóból, az *Új Somogy* című napilap 1919. szeptember 10-i számából értesülhetünk.

a teátrális megnyilvánulásoktól sem, sok mindenben hasonlított a híres november 16-i budapesti bevonulásra. Fogadásakor Horthy rövid magyar nyelvű beszédében a Nemzeti Hadsereg feladatait és a bolsevizmus bűneit ecsetelte. Megítélése szerint a Nemzeti Hadsereg legfontosabb feladata a bolsevizmus kiirtása. Mindez nem volt üres szólam, hiszen a tiszti különítmények ekkor már Somogyban és Tolnában is javában tevékenykedtek. Majd ezek után az úgynevezett Honvéd térre⁷⁴ ment, ahol a kaposvári helyőrség és a rendőrség várta négyszög alakban felsorakozva. Itt rövid tábori mise és eskütétel következett. A katonák négy dologra esküdtek fel: a haza törvényeire; a bolsevizmus elleni küzdelemre; a fővezérré;⁷⁵ és a haza védelmére.

Az eskü szövege több szempontból is érdekes, és számos kérdést vet fel. Vajon pontosan melyik hazára gondoltak az eskü megfogalmazói? Az Osztrák–Magyar Monarchiára vagy Magyarországra? Hiszen Ausztriával éppen ezekben a napokban írták alá a világháborút lezáró békét Saint-Germainben, miközben Magyarországgal még a tárgyalások sem kezdődtek el. Némi cinizmussal azt a kérdést is feltehetnénk, hogy Horthy miért *magára* eskette fel a katonákat, hiszen több – bár kétségtelenül vitatott legitimitású – kormány közül is választhatott volna. Horthy valószínűleg nem bízott a nem katonai szervezetekben, így egy olyan kormányban sem, amely néhány szakasz román katona segítségével szerezte meg a hatalmat. Komolyan hihette, hogy ha az ő nevére esküsznek föl, akkor a végsőkéig hűségesek lesznek hozzá a csapatok. 1921-re talán már el is felejtette, hogy ő kinek tette le az esküt 1916-ban. Majd jó negyedszázaddal később, 1944. október 15-én lehetett számára nagy meglepetés, hogy a hadsereg nem engedelmeskedett a legfőbb hadúrnak...

A Fővezérség szervezeti felépítése vélelmezhetően többször is változott, a forrásokból az 1919. decemberi felépítése ismert. Az időpontot tekintve már konszolidálódhatott a Nemzeti Hadsereg vezetése. A Fővezérség felépítése hasonlított egy hadseregére. Mintegy tíz csoportjából itt a VI. csoport, a Politikai/Katonapolitikai Csoport jelentős. Parancsnoka Janky Béla vezérkari szolgálatot teljesítő alezredes volt, és három osztályból állt: az úgynevezett *Belügyi* (vezetője Kozma Miklós százados), a *Külügyi* (Macher Richárd százados) és a *Sajtó* (Walla Ferenc vezérkari százados) Osztályból.⁷⁶ A három közül kétségtelenül a Kozma

⁷⁴ A tér neve sosem volt hivatalosan „Honvéd tér”; így beszéltek róla az emberek, mivel a honvédség rendszeresen használta különböző alkalmakkor.

⁷⁵ Ezen passzus alapján vélelmezhető, hogy Kaposváron nem a Fővezérség hozott létre valamilyen központot, hanem a helyi alakulatok csatlakoztak Horthyhoz.

⁷⁶ Közli: BERÁNNÉ NEMES ÉVA–HOLLÓS ERVIN: i. m. 34.

százados vezette Belügyi Osztály volt a legfontosabb, és már 1919 nyarától működött. Emlékirataiban a tiszti különítményt vezető Prónay Pál eléggé lenéző és degradáló módon mint „*valami hírszerző irodáról*” beszélt róla. Szerinte az ott szolgálók mindenféle veszély és rizikó nélkül működhetnek, szemben az életüket kockáztató különítményesekkel vagy a rongyos gárdistákkal.⁷⁷ E véleményének némiképpen ellentmondanak Kozmáék túlzónak tűnő elképzelései: ők ugyanis kiterjesztették hírszerző tevékenységüket az elmenekült kommunistákra, szociáldemokratákra és Károlyi Mihályra is.⁷⁸ Még arra is születtek különböző tervek, hogy Bécsből miként rabolják el Kun Bélát és társait. Az információkat Kozma szerezte be a – már akkor is kiválóan működő – hírszerző hálózata révén, míg magát a műveletet Prónayéknak kellett (volna) végrehajtaniuk.⁷⁹

A Belügyi Osztály hatáskörébe tartozott a tanácsadás valamennyi polgári és törvényhozási ügyben, a különböző panaszok és beadványok elintézése. Az osztály számos feladata közül is kiemelkedett a propaganda irányítása és az úgynevezett vörösvédelmi szervezet kiépítése is – a lakosság és a közigazgatás megfigyelésére. A Fővezérség 1919. augusztus 21-i rendelete szerint, „a vörösök elleni defenzív szolgálat és a nemzeti propaganda érdekében szüksége van arra, hogy egységes képet kapjon az ország egész területének általános hangulatáról”.⁸⁰

Így Kozma utasította a katonai parancsnokságokat, hogy alkalmas tiszttel vezetésével állítsanak föl defenzív osztályt. Ezen osztályokat alárendelték a Fővezérség Katonapolitikai Csoportja Belügyi Osztályának. Kozma és osztálya roppant komolyan és eléggé tágan értelmezte a feladatait. Vélelmezhető, hogy Kozma rendszeres kapcsolatban állt a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének nemzeti érzelmű elemeivel, jellemzően egykori K. u. K.-s bajtársaival. Bizonyítható, hogy Kozmáék állandó kapcsolatban álltak a bécsi magyar követtel.⁸¹

1919-ben a fiatal Wayand Tibor, a későbbi detektív, Fonyódon szemtanúja volt a gróf Salm Herman főhadnagy vezette tiszti különítmény egy eljárásának. Salmot Prónay küldte Fonyódra egy szakasz katonával, hogy büntesse meg a helyi kommunistákat. Arról, hogy kik voltak kommunisták, Prónayékat a helyi postamesterő és egy ott nyaraló fog-

⁷⁷ SZABÓ Ágnes–PAMLÉNYI Ervin: i. m. 100.

⁷⁸ Az emigrációba vonult Károlyi Mihály figyelése a magyar államvédelem állandó feladatai közé tartozott. (KOVÁCS Tamás: Adalékok a Magyar Királyi Külügyminisztérium szerepéhez az államvédelemben és az államrendészetben. *FONS*, 2008/1. 87–88.)

⁷⁹ MOL K-429. és SZABÓ Ágnes–PAMLÉNYI Ervin: i. m. 134–135.

⁸⁰ HETÉS Tibor–MORVA Tamásné: i. m. 188–189.

⁸¹ SZABÓ Ágnes–PAMLÉNYI Ervin: i. m. 134–135.

technikus tájékoztatta. A megvádolt három, egyébként zsidó származású lakost lefogták azzal az indokkal, hogy a Mackensen-féle hadsereg⁸² fegyverzetét felvásárolták és el akarták adni a Vörös Hadseregnek, valamint hogy anyagilag is támogatták a kommunista rezsimet. Maga a vád is, az eljárás is eléggé abszurd volt. A lefogottakat különösebb tárgyalás nélkül másnap, egy népgyűlésen hozott döntés után kivégezték. „Itt találkoztam első ízben a proletárdiktatúra reakciójával” – vallotta a második világháború után Wayand.⁸³ Horthy 1919. október 7-i székszárdi beszédében így látta a különítmények működését: „...amit a nemzeti hadsereg művel, az nem terror, az büntető expedíció, de nem ártatlan emberekkel szemben, hanem azokkal, akik elárulták a magyar nemzetet, sárba taposták, vérig kínozták a magyar népet.”⁸⁴

1919 nyarán és őszén a Siófokon állomásozó Nemzeti Hadsereg „rendteremtési” akciói már nemcsak a lakosság körében keltettek félelmet, hanem nemzetközi tiltakozást is kiváltottak. 1919 szeptemberében felmerült, hogy a siófoki foglyok őrzését a rendőrség veszi át. Az erre vonatkozó utasítás 1919. szeptember 29-én meg is született, s egy rendőrtanácsos szemlét tartott Siófokon. Ennek során megállapította, hogy rengeteg a fogoly, számuk napról napra nő, a cellák viszont megteltek. Ráadásul ennyi fogoly őrzése komoly összegbe is kerül a magyar államnak. Jelentése végén azt javasolta, hogy az ügyek kivizsgálását bízzák szakemberekre, különben nem sok értelme van a letartóztatásoknak.⁸⁵

A Nemzeti Hadsereg vezetése a főváros megszállása után jogilag is rendezni akarta katonai nyomozóinak a hatáskörét. Erre az 1920. február 20-án kelt 1665/1920. számú bizalmas feljegyzésben adott útmutatást. Tulajdonképpen itt még egyszer leírták, hogy a jelen nehéz helyzetben csak a hadsereg képes a közrend fenntartására a „rend egyetlen támaszaként”. Ugyanakkor a katonai vezetés nem óhajtott az időközben létrejött és megerősödött polgári nyomozószervekkel összeütközésbe kerülni. A feljegyzés értelmében az 1919. augusztus 1. előtt elkövetett „bolsevista, vagy ezzel analóg cselekmények” nyomozásában a polgári

⁸² August von Mackensen vezértábornok, az első világháború egyik legsikeresebb német katonai vezetője a keleti fronton. Nevéhez köthető Szerbia legyőzése és Románia megszállása. Károlyi Mihály 1918 őszén a visszavonuló tábornokot letartóztatta és internáltatta. A Magyarországon méltán népszerű Mackensennel szembeni eljárás ellenszenvet váltott ki a lakosságból, különösen amikor a román hadsereg megkezdte előrenyomulását Erdélyben. Károlyi 1919 márciusában Mackensent átadta az antant képviselőinek, akik Szalonikín keresztül hazaszállították Németországba.

⁸³ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ABTL) A-795. 4.

⁸⁴ Idézi: Dobos Gyula: i. m. 247.

⁸⁵ FML II. Katonai kerület parancsnoki iratai. 216. rend/1919.

szervek az illetékesek. Ugyanakkor az 1919. augusztus 1. után elkövetett „bolsevistaszerű” bűncselekmények, bárki is követte el őket, a „katonaságot érintő ügyek” (katonai büntető törvénykönyv. 327. §), és a nyomozás befejezéséig a katonai nyomozók kezében maradhatnak.

1920. március 6-án az Igazságügyi Minisztérium reagált a feljegyzésre. Bárczy István miniszter, bár örömet fejezte ki, hogy a Fővezérség rendezni óhajtja a nyomozások hatáskörét, aggályainak is hangot adott: „Ennek ellenére a katonai alakulatok hatáskörének és eljárásának időbeli és tárgybeli határait megvonó konkrét rendelkezései – bár a hatásköri túlkapások kiküszöbölésére irányuló célzatuk félreismerhetetlenül kifejezésre jut – mégsem látszanak kielégítő biztosítékot nyújtani arra nézve, hogy a jövőben a polgári jogszolgáltatás hatáskörébe való illetéktelen beavatkozásoknak gyökeresen elejét vegyék, s a polgári személyek személyes szabadságát és ezzel összefüggő állampolgári jogait az ily illetéktelen beavatkozásokkal szemben hatályosan megvédelmezzék.”⁸⁶

Az igazságügy-miniszter ellentmondásosnak látta, hogy az 1919. augusztus 1. után elkövetett „bolsevistaszerű bűncselekmények” nyomozása katonai feladat lett. Bárczy megítélése szerint időbeli elhatárolás szempontjából ez a gondolat ellentétben áll az 5940/1919. (november 13.) ME számú rendelettel, amely a polgári egyének katonai büntetőbíráskodás alá helyezését szabályozta. Vagyis hogyan lehet valamit 1920 februárjában – jogi értelemben alacsonyabb szinten – szabályozni, ha arra már van egy kormányrendelet 1919 novemberéből? Másrészt az igazságügy-miniszter szerint a Fővezérség megfogalmazásában a bűncselekmény tárgyi meghatározása sem helyes. Álláspontja szerint a „bolsevistaszerű” bűncselekményeknek csak kis hányada katonai jellegű, vagyis kevés esik a katonai büntető törvénykönyv hatálya alá. A minisztérium válaszelevelében megerősíti valamennyi korábbi aggodalmát: „A Fővezérség rendelete ezek szerint félreértésekre alkalmas határozatlan szövegezésével könnyen oda vezethet, hogy célzata ellenére továbbra is lehetőséget nyújt a közelmúltban elég sűrűn felmerült s a személyes szabadságot és a társadalmi béke összhangját jellegükénél fogva felette sajnálatos hatásköri túlkapások megismétlődésére, amelyek emellett azzal a veszedelemmel is járnak, hogy egyes katonai alakulatok működésük közben valódi hivatásuktól elterelve, önkéntelenül és akaratlanul is a politikai áramlatok sodrába kerülnek, amit a nemzeti hadseregnek minden körülmények közt megóvándó teljes pártatlansága érdekében mindenképpen el kell kerülni.”⁸⁷

⁸⁶ Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin: i. m. 36–39.

⁸⁷ Uo. 39–40.

Összességében tehát az igazságügyi tárca arra kérte a Fővezérséget, hogy tartsa be az amúgy hatályos rendeleteket: vagyis ne nyomozzon olyan polgári személyek ellen, akik nem esnek a joghatósága alá. Az indokoltnak mondható felvetést félig-meddig maga az élet oldotta meg. Horthy kormányzóvá választása után, 1920. április 1-én megszűnt a Fővezérség, és hivatalosan felszámolták a tisztí különítményeket. A kérdés azonban – vagyis hogy a hadsereg mennyire vegyen részt a rend fenntartásában – napirenden maradt. Egy 1920. május 3-i, a Honvédelmi Minisztérium által jegyzett előterjesztésben Soós Károly tábornok, a miniszter, egységes antibolsevista szerv felállítását javasolta. Hosszas fejtegetés után arra a megállapításra jut, hogy „jelen helyzetben, midőn a bel- és külviszonyok még távolról sem tisztázottak, különbnyodalmak még mindig aktuálisak, sőt még a béke aláírása után is egy darabig aktuálisak maradnak, midőn a bolsevizmus egyéb ellenségeinkkel karöltve dolgozik a nemzeti és állami létünk megdöntésén, az összpontosított vörösvédelem vezetése katonai kezekbe legyen letéve... viszont természetesen tartom, hogy mihelyt a viszonyok konszolidálódtak, a különbnyodalmaknak a bolsevizmussal való egybekapcsolása megszűnt, ezen szerv a katonaságtól a Belügyminisztérium kereteibe menjen át, és én leszek az első, ki azt annak idején javasolni fogja.”⁸⁸

A mellékelt tervezetben a Honvédelmi Minisztérium keretében „Elnöki C (Belügy) Osztály” néven működött volna az említett szerv. Az osztályvezető egy minden szempontból megbízható törzstiszt, segéd tisztje pedig egy szintén feltétlenül megbízható százados lett volna. Az osztályt öt alosztályában vegyesen szolgáltak volna katonák, csendőrök és rendőrök. Beszédes és egyben előremutató, hogy a C III./a alosztály feladata „Az összes kommunista, szabadkőműves és más destruktív elemek megfigyelése és nyilvántartása” lett volna.⁸⁹

Soós Károly tábornok ötlete azonban nem nyerte el a belügyi vezetés tetszését, és erről 1920. május 6-án háromoldalas állásfoglalás készült. Ebben a belügyminiszter egyrészt hosszasan fejtegette, hogy a honvédelmi

⁸⁸ Uo. 43.

⁸⁹ Uo. – Érdekes eset történt 1920. május 22-én. A Honvédelmi Minisztérium Elnöki C (Belügy) Osztálya a 100 203. Eln. C. 1920 sz. szigorúan bizalmas parancsa értelmében a *Népszava* szerkesztőségében házkutatást kellett tartani. A feladattal megbízott Kassay Farkas százados segítséget kért a budapesti rendőrfőkapitánytól is. Mattyasovszky főkapitány azonban ezt megtagadta, mondván, ő nem kapott utasítást a Belügyminisztériumból sem arra, hogy Kassaynak segítsen, sem pedig arra, hogy a *Népszavánál* házkutatást tartson. Kassay panaszt tett az eset kapcsán, s a levele végén ezt írta: „A rendőrség eljárásáról azt kell tartanom, hogy a védelmi osztályt nem akarja hatóságnak elismerni, vagy pedig, hogy vele szemben bizalmatlansággal viselkedik...”. Hetés Tibor–Morva Tamásné: i. m. 163–165.

miniszter javaslata mind alkotmányossági (!), mind pedig törvényességi szempontból teljesíthetetlen. Másrészt kinyilvánította azt is, hogy központosított nyomozó szervet csak és kizárólag a Belügyminisztérium kebelében lehet létrehozni.⁹⁰ Még májusban megszületett a 31 300/1919. számú rendelet, amelynek alapján Czövek Sándor államrendőrségi főtanácsos vezetésével a Belügyminisztérium keretében nyomozó osztály kezdett működni, a rendőri főosztály részeként.⁹¹ 1920 nyarán a vita végleg eldőlni látszott: június 12-én a 4710/1920. ME számú rendelet kötelezte a hadsereget, hogy a polgári személyek utáni nyomozást szüntesse be, vagy erősen korlátozza. A rendelet kimondta: a „felizgatott közvélemény megnyugtatóra szükséges, hogy kimondassék, hogy a külön katonai alakulatok (közvélemény előtt katonai különítmények néven ismert alakulatok) nyomozói tevékenysége polgári személyek ellen megszűnik”.⁹²

A Honvédelmi Minisztérium elnöki csoportfőnöke, Say Viktor alezredes levélben tájékoztatta Dömötör Mihály belügyminisztert a rendelet végrehajtásáról.⁹³ A levél, mint minden hivatalos irat, szenttelen hangvételi; érdemes idézni egy mondatát: „1. Az összes védelmi szervek *aktív* működésüket azonnal beszüntetik. A megfigyelő tevékenység, melyet külön rendelettel fog szabályozni, folytatandó.”⁹⁴ 1920. június 13-án a Honvédelmi Minisztériumban tartott ülésen Say alezredes kifejtette, hogy továbbra is szükség van egyfajta védelmi szervezetre a hadsereg kereteiben, hiba lenne feloszlanni a meglévőket. Szerinte elég, ha megváltoztatják a nevét, így tovább működtethetnék. Soós honvédelmi miniszter elvetette az ötletet, mivel Horthynak már megígérte, hogy feloszlattja a védelmi szervezetet.⁹⁵ Végül – a már idézett mondatnak megfelelően – a védelmi szervek befejezték tevékenységüket.

Június 17-én – tehát alig egy héttel a 4710/1920. ME rendelet kihirdetése után – megszületett a Honvédelmi Minisztérium 102 929. számú rendelete, amely szerint létre kell hozni a Tájékoztató Szolgálatot (más

⁹⁰ Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin: i. m. 44–45.

⁹¹ *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1920. 691–693.

⁹² Uo. 233–234.

⁹³ Soós Károly honvédelmi miniszter pozíciója a nyár folyamán tarthatatlanná vált. Egyrészt kénytelen volt az országgyűlés plenáris ülésén elismerni a tisztí különítmények viselt dolgait, másrészt a Horthy közvetlen környezetéhez tartozó tisztek – mindenekelőtt Kozma Miklós és Gömbös Gyula – is mindent megtettek elmozdítása érdekében. (SZINAI Miklós–SZÜCS László [sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta]: *Horthy Miklós titkos iratai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1962. 27–31.)

⁹⁴ Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin: i. m. 47.

⁹⁵ NEMES Dezső (szerk.): *Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921*. Szikra, Budapest, 1953. 298–299.

forrásokban Tájékoztató Osztályt). Az új (?) szolgálat feladatait a honvédelmi miniszter a következőkben határozta meg: „...célja a katonai parancsnokságoknak a belföldi viszonyokról tiszta képet nyújtani és ezáltal elkerülni azt, hogy az 1918-iki forradalmakhoz hasonló események a honvédelemért felelős katonai közegeket előkészületlenül találják, továbbá a nemzeti hazafias és honvédelmi eszmének terjesztése a nép legszélesebb rétegeiben.”⁹⁶ A röviden és közkeletűen „T osztálynak” nevezett védelmi szervezet vezetése a *Honvédelmi Minisztérium C Osztályának* hatáskörébe tartozott. Vagyis a hadsereg nemzet és vörösvédelmi szervezete nem szűnt meg, csupán névváltoztatás történt. A továbbiakban ügyeltek a rendeletek pontosabb végrehajtására. Ha jól meggondoljuk, végül is Say alezredes eredeti ötlete valósult meg, kisebb adminisztratív kitérő után.

A folyamatot a hadsereg oldaláról a Honvédelmi Minisztérium II. csoportja 13. hadbírói osztályának a nyomozásokat szabályozó rendelete zárta le.⁹⁷ A T osztálynál dolgozó katonák – akik nem lehettek 24 évesnél fiatalabbak – a nyomozás érdekeitől függetlenül jogosultak voltak mind katonai egyenruha, mind pedig polgári ruha viselésére. Jogukban állt bárkit előállítani vagy letartóztatni, ha erre indokot láttak, sőt házkutatást is tarthattak. Nyomozómunkájukhoz bármely állami szervtől (hadsereg, csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség) segítséget kérhettek.⁹⁸ Ugyanakkor, mint az várható volt, a különböző szervek (rendőrség, T osztály, csendőrség) között nemcsak hogy nem alakult ki együttműködés, de megnőtt a rivalizálás, egymás szakmai lejáratására törekedtek. Így a viták és nézeteltérések szinte mindennaposak voltak.

A két „Club kávéházi akció”

1920 őszére a magyar belpolitikai helyzet nem hogy konszolidálódott volna, hanem – a különböző szélsőjobboldali mozgalmaknak „hála” – egyre feszültebb lett. E mozgalmak közül különösen az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME),⁹⁹ a Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE),¹⁰⁰

⁹⁶ Idézi: VARGYAI Gyula: *Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1971. 110–111.

⁹⁷ NEMES Dezső (szerk.): i. m. 369.

⁹⁸ Közli: BERÁNNÉ NEMES Éva–HOLLÓS Ervin: i. m. 56–57.

⁹⁹ A szervezetre vonatkozó kevés irat megtalálható: MOL P-1354.

¹⁰⁰ Horthy 1919. december 13-i tiszti parancsában még ajánlatosnak tartotta, hogy hivatásos tisztek is bekapcsolódjanak a MOVE-ba. A szervezet részletes történetét – igaz, erősen elfogult stílusban – lásd Dósa

az Etelközi Szövetség (EX) és a Kettős Kereszt Vérszövetség volt jelentős. Utóbbi két szervezet olyannyira titkos volt, hogy még a tagok sem ismerhették egymást.¹⁰¹ Ezek a szervezetek igyekeztek teljesen beépülni a magyar államigazgatásba. Mutatja ezt az EX 6. számú, báró Feilitzsch Bertold által szignált körrendelet. Az 1922. májusi iratban kéri az EX-tagokat, hogy aki ismer a rendőrségénél megbízható, „jó magyar” embereket, ajánlja őket EX-tagnak.¹⁰² Az említett mozgalmak, de különösen az ÉME, valósággal követelték a gyökeres társadalmi változásokat, mindenekelőtt az úgynevezett *őrségváltást*, vagyis a zsidó tulajdonosok kismizését a keresztények javára. 1920 folyamán az ÉME számos gyűlést tartott a fővárosban, amelyek gyakran zsidóverésekbe torkollottak.

Különösen gyakorivá váltak ezek az incidensek az egyetemeken, ahol a keresztény és „ébredő” egyetemi ifjúság így akarta elvenni zsidó társai kedvét a tanulástól, illetve a vizsgázástól. Az ÉME befolyása alatt álló egyetemeken a *numerus nullus* bevezetését – vagyis azt, hogy egyetlen zsidó származásút se vegyenek fel a felsőoktatásba – követelték a kormánytól.¹⁰³ A műszaki egyetemen 1919 őszén a helyzet olyan súlyos volt, hogy a minisztertanácsi üléseken már az egyetem ideiglenes bezárása és a tanév felfüggesztése is szóba került. A Pesti Izraelita Hitközség nem kis keserőséggel azt is szóvá tette, hogy a provokációkban és atrocitásokban a keresztény egyetemi hallgatók nagy része a tanárok tudtával és hallgatólagos támogatásával vett részt.¹⁰⁴ Emiatt a kormányzat egyre ritkábban engedélyezte az ÉME gyűléseit, ami érthető módon nem

Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet, 1918–1944.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

¹⁰¹ Ezek a titkos társaságok eleve minimális iratanyagot képeztek. Ráadásul számos vezető ÉME- és EX-tag 1945 után elmenekült az országból, s csupán azok mondtak valamit a dolgaikról, akiket 1945 után Magyarországon népbíróság elé állítottak. A források hiányára is visszavezethető, hogy számos legenda született, amelyek igazságtartalma ma már végképp kideríthetetlen. Ilyen közkeletű legenda, hogy az EX vezetője maga a kormányzó volt. Ugyanakkor tény, hogy az ÉME kezdetől fogva önálló hírszerző osztályt működtetett. (ZINNER Tibor: *Ébredők fénykora 1919–1923.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989; ABTL A-686, A-687.)

¹⁰² BORSÁNYI György (szerk. és bevezetőt írta): *Páter Zdravec titkos naplója.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1967. 43.

¹⁰³ A Vigadóban 1919. november 30-án tartott ÉME-közgyűlésen Zákány Gyula katolikus pap javaslatára az ÉME olyan határozatot fogadott el, amelyben követelték, hogy valamennyi zsidót telepítsék ki Palesztinába, vagy az egyetemi helyeket az egyes nemzetek közötti arányszám szerint osszák el. Megjegyezzük, hogy az ÉME alapszabályának 6. §-a kimondta, hogy nem lehet ÉME-tag, akinek felmenői között zsidó található.

¹⁰⁴ BARSÁNYI Ferenc: *Az antiszemitizmus szerepe a szélsőjobboldali diákmozgalmakban (1919–1921).* Művelődésügyi Minisztérium, Budapest, 1971. 27–28. és 48–49.

nyerte el az ÉME-tagok és -szimpatizánsok tetszését. A különböző nyilvános helyek, így a kávéházak kedvelt színterei lettek az „ébredőknek”, hogy a nekik nem tetszőket – általában közismerten baloldali, liberális vagy zsidó származású embereket – zaklassák és bántalmazzák. A két ilyen legismertebb és legnagyobb botrányt kavarázó randalírozásra 1920. július 27-én és október 5-én este, a Nagykörúti Club kávéházban került sor.¹⁰⁵ Az ügy után kipattant botrány első áldozata a „gyengekezűnek” tartott Mattyasovszky budapesti rendőrfőkapitány lett, akinek helyét Nádasy Imre foglalta el 1920 augusztusában.

Az első alkalommal a támadók két embert megöltek, további tíz személyt pedig súlyosan megsebesítettek. A gyors és alapos rendőrségi nyomozás igen hamar megállapította a támadók személyazonosságát. Mi több, az is hamar kiderült, hogy valamennyi gyanúsított ÉME-tag, a büntetést, sőt egyáltalán, a felelősségre vonást azonban mindannyian elkerülték. Az októberi támadásban szerencsére senki sem halt meg, de az ilyen és ehhez hasonló ügyeket – például a tisztai különítmények atrocitásait – már nem lehetett továbbra is a szőnyeg alá söpörni. Az ügy azért is érdekes, mert ebben az esetben nem lehetett eltitkolni a résztvevők nevét – mint a Somogyi–Bacsó-gyilkoságnál¹⁰⁶ –, meg azt sem, hogy közülük többen is a honvédség hivatásos állományában voltak. Így az az addig nem tapasztalt helyzet állt elő, hogy az ügyben párhuzamosan nyomozott a Magyar Királyi Államrendőrség és a T osztály.¹⁰⁷

Az októberi incidensnek mind a 15 vádlottjáról újfent és hamar kiderült, hogy valamennyien ÉME-tagok, és különböző szálon a Prónay- és a Babarczy-különítményekhez kapcsolódnak.¹⁰⁸ A nyomozás során a rendőrség kihallgatta a kávéház tulajdonosát, Katona Gyulát és három pincérét, valamint Beöthy Zsigmondot, az ÉME Sportosztály vezetőjét; ezenkívül Kende József alhadnagyot és Nagy Ödön főhadnagyot (mindketten

¹⁰⁵ Az utcai atrocitások 1920 őszén tovább sokasodtak. Nagy visszhangot keltett 1920. november 9-én Soltra rendőr meggyilkolása. A bűncselekmény a Teréz körúton történt, majd az elkövetők a Britannia Szálloda-ba tértek vissza. Nyilvánvaló volt tehát, hogy valamelyik tisztai különítményhez tartoztak Soltra gyilkosai. Az ügyben már másnap interpelláltak a Nemzetgyűlésben. A kormány kinyilvánította szándékát a tisztai különítmények és más hasonló szervezetek felszámolására.

¹⁰⁶ A konkrét esetről részletesen lásd SZINAI Miklós: *Ki lesz a kormányzó?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

¹⁰⁷ A két eset iratait, tekintettel a hasonlóságokra, *Bp. Kir. Bttö. Büntetőperek 8821/1920.* szám alatt egyesítették. Az ügy súlyát mutatja, hogy Berzeviczy Béla vezérkari főnök 1920. október 19-i, Horthy Miklóshoz írt előterjesztésében is foglalkozott ezekkel az ügyekkel. Közli: SZINAI Miklós–SZÜCS László: i. m. 41., 45.

¹⁰⁸ A tisztai különítményekre érkezett számtalan panasz miatt a Fővezérség megpróbálta átszervezni őket „minta alakulásokba”, vadászszázlójakba 1919 decemberében. Ez a lépés azonban formálisnak tekinthető, hiszen az alakulatok megőrizték teljes önállóságukat. (HETÉS Tibor–MORVA Tamásné: i. m. 106–109.)

ÉME tagok), majd Freissberger Béla ÉME-irodavezetőt, Lukács Lóránd ÉME-háznagyot, Buchelt Gusztávot, Stecher Antal MÁV-tisztviselőt, az ÉME közlekedési csoportjának helyettes titkárát. Csak a T osztály hallgatta ki Rumbold Attila, Sesevics László, Soós Antal és Abday Gusztáv katonákat, de a T osztály is kihallgatta Buchelt, Nagyot és Kendét.¹⁰⁹ Érdekes módon a rendőrök egyetlen katonatisztet sem találtak a lakásán, sőt a két értelmi szerzőt, Abday Gusztávot és Sesevics Lászlót a Duna-Tisza közére vezényelték. Abday és Sesevics tehát, korábban a Héjjasféle tiszti különítmény tagjai, szolgálati úton voltak, és ezért nem állhatak a rendőrség rendelkezésére. Legalábbis a hivatalos indoklás szerint...

A rendőrség kért és kapott adatokat az általa keresett katonatisztek-ről, de azok hiányosak és gyakran pontatlanok voltak. Így az a helyzet állt elő, hogy vagy a rendőrség nyomoz alaposabban a katonatisztek után, vagy pontosabb információkat kap a T osztálytól, esetleg maga a T osztály is aktívabban bekapcsolódik a nyomozásba. A T osztály végül ez utóbbi megoldás mellett döntött. Legfőbb célja a tiszték, közülük is különösen Nagy Ödön és Soós Antal megmentése volt. Előbbi a várospáncsnokságon szolgált, utóbbi pedig az I. kerületi polgári csendőr tartalék zászlóaljnál alhadnagyként; sok más feladata mellett az Ehmann-telepi „irredenta hadsereg” szervezésében is részt vett.¹¹⁰ Abday és Sesevics kezdettől fogva mindent tagadott, sőt Beöthy is visszavonta a rendőrségen tett vallomását, mert szerinte a rendőrség meghamisította azt. Látunk kell, hogy a bűnösök mentésében nemcsak maguk a közvetlen érintettek a felelősök, hanem az ÉME, annak jól kiépített hírszerző osztálya, a tiszti különítményesek és a nyomozást végző T osztály is.¹¹¹ A cél ekkor sem az igazság kiderítése volt, hanem valami teljesen más: a tiszti becsület és Nemzeti Hadsereg renoméjának megóvása.

Az 1919 nyara és 1920 ősze közötti bő egy év alatt számos atrocitás történt politikai nyomozás, illetve „defenzív” szolgálat örve alatt. Az események azt mutatták, hogy akkor következett be tragédia, amikor nem professzionális, sőt eleve a prejudikálásra erősen hajlamos személyek

¹⁰⁹ ZINNER Tibor: i. m. 91.

¹¹⁰ Ez a sereg hat zászlóaljából állt, mintegy 130 tiszttel és 1200 főnyi legénységgel. Az alakulat nyomozócsoportja a Britannia Szállodában rendezte be a főhadiszállását.

¹¹¹ Az ÉME az 1920-as évek elején egyre több gondot okozott a kormánzatnak. 1922-ben plakátokon támadta a liberális, vagyis a zsidó sajtót, meglehetősen alpári módon. Klebelsberg kultuszminiszter többször is felszólította az ÉME-t, hogy vonja vissza falragaszait, de hiába. A kormány helyzetét még inkább nehezítette, hogy az ÉME ellen a budapesti antantmisszió is egyre több panaszt és kifogást fogalmazott meg. Így 1922 tavaszán széles körű nyomozást rendeltek el az ÉME ellen. A nyomozásról, a kapcsolódó perek-ről részletesen lásd ZINNER Tibor: i. m. 159–180.

végezték a nyomozásokat. A tiszti különítmények tagjai, vagy később a T osztály emberei, különösebb jogi ismeretek és nyomozati tapasztalatok nélkül, saját elképzeléseik szerint nyomoztak és döntöttek el, hogy valaki bűnös-e vagy sem. A katonák jellemzően a verést tartották a nyomozati munka alfájának és ómegájának: elvégre annak hatására előbb-utóbb bevallja a gyanúsított, hogy ő az elkövető. A tiszti különítményesek a nyomozás mellett szívesen magukra vállalták az ítélelhozatal munkáját is: hiszen az egyetlen esetben sem lehetett kétséges, hogy minden letartóztatott bűnös, s mint ilyen, kivégzendő. Ugyanakkor, ha bármiért felelősségre akarták vonni a tisztikar egy vagy több tagját, azonnal egyfajta ön- és kasztvédő mechanizmus lépett életbe.

Ezzel szemben, ha a rendőrségre bízták a nyomozást, mindig igénybe vették jogászok munkáját is. Hiszen először is azt kell megállapítani, hogy egyáltalán történt-e bűncselekmény. Csak akkor kell nyomozni, ha a válasz *igen*. A nyomozómunka során elsősorban az információk beszerzését és elemzését tartották fontosnak, valamint tárgyi bizonyítékok begyűjtését. A rendőrök – mivel eleve sok jogász volt köztük – úgy gondolkodtak, hogy a gyanúsítottakat a bíróságnak adják át. Felmerülhet a kérdés: két, ennyire különböző felfogású és módszertant követő szerv nyomozati munkájában van-e valamilyen hasonlóság? Csupán egy ponton lehet közös vonást találni a két nyomozói munka között. Mindkettő alapvetően épített bizalmi embereik információira – vagyis az önkéntes vagy fizetett, netán megzsarolt besúgókra...

A T osztály megszüntetése

A minisztertanács a honvédelmi miniszter javaslatára 1921. február 8-án elfogadott egy határozatot, amelynek értelmében minden központi hatóságánál meg kell szervezni a kémvédelmet, a vörösvédelmet és a nemzetvédelmet. Erről a munkáról 1921. február 28-án a Honvédelmi Minisztériumban értekezletet is tartottak. Nem tudni, hogy a következő néhány hónapban mi zajlott le ez ügyben, milyen hátsó tárgyalások és egyeztetések folytak az államvédelem irányításának megszervezéséről. Vélelmezni lehet, hogy Bethlen és hívei – mentalitásukból adódóan is – azt támogatták, hogy minden, közrenddel kapcsolatos feladat a Belügyminisztérium hatáskörébe kerüljön, egységes irányítással. Nem tudni, mi volt a kormányzó álláspontja a vitában, de feltételezhetjük, hogy Horthy inkább Bethlenre hallgatott, s nem a forrófejű katonákra. Mindenesetre tény, hogy 1921. június 26-án a T osztály a Magyar Királyi Belügymi-

nisztérium hatáskörébe került. A külön T szolgálat ezek után még egy évig sem maradt fenn: az akkori belügyminiszter, Klebelsberg Kunó¹¹² 1922. június 1-jével megszüntette azt (1715/1922. sz. res.).

Azok, akik addig a csendőrparancsnokságokon a T szervnek dolgoztak, átkerültek a területileg illetékes vegyesdandárhoz, és ez történhetett a keletkezett iratanyaggal is.¹¹³ Vagyis az addig rögzített információk a hadsereg birtokában maradtak. Sejtteni lehetett, hogy ha a helyzet úgy hozza, fel is használnák azokat. A megszüntető határozatban nem esik szó a rendőrségről. Ebből akár arra is lehet következtetni, hogy a rendőrség keretein belül nem működött (tovább) a T osztály, ami tekintettel a Belügy- és a Honvédelmi Minisztérium viszonyára, nem is oly meglepő.

A T osztály iratanyagát tehát elvitte a hadsereg, s ezzel 1922 nyarán megszűnt az a kettős helyzet, hogy belpolitikai kérdésekben a Honvédelmi Minisztériumnak is van egy saját hírszerző szerve, illetve rendőrsége. A kialakult szituáció azonban meglehetősen furcsa volt: megszűnt ugyan a T osztály, viszont minden általa beszerzett információ megmaradtak a honvédség birtokában – így a polgári személyekre vonatkozó is. Az már csak finomította a képet, hogy a csendőrség kettős, vagyis belügyi és honvédelmi minisztériumi alárendeltségben működött, és még a honvédségnél is hierarchikusabb és militánsabb szervezet volt. Ráadásul a csendőrség tisztjeibe nem kevés becsvágy is szorult. Céljuk volt, hogy megmutassák feletteseiknek, a belügyminiszternek és a honvédelmi miniszternek: a csendőrség képes nagy volumenű nyomozásokat is lebonyolítani.

Tehát 1922 közepére csupán az maradt a kérdés, hogy a hadsereg, akár maga a Honvédelmi Minisztérium, akár „csak” a vezérkar, mikor veti fel újból, hogy nemcsak segítené, hanem irányítaná is a politikai nyomozásokat – hisz volt már erre példa...

¹¹² Klebelsberg Kunó 1921. december 3. és 1922. június 16. között töltötte be a belügyminiszteri posztot.

¹¹³ 4710/1920. ME sz. rendelet. *Budapesti Közlöny*, 1920. június 13.